

Fortid og fortolkning

Michael 2008;5:287–91.

Historien, forstått som de konsekutive og parallelle hendinger tiden er fylt av, kan bare framstilles i utdrag. Vi kan ikke ta med alt, da måtte livet leves om igjen. Historie, forstått som framstillinger av den forgangne tid, er derfor et felt med mange metodiske problemer. Disse strekker seg fra det å stille kvalifiserte spørsmål til fortiden, over utvalget av kilder, kildekritikken, fortolkningen av funnene og til selve presentasjonen. I dette nummeret av Michael tar vi spesielt opp fortolkningen. Tre artikler viser hvordan fortolkningsproblemer kan opptre og være aktuelle på høyst forskjellige måter.

God historie og den gode historie

Den 27. oktober 2008 var historieprofessor Ola Svein Stugu fra Trondheim gjesteforeleser ved det ukentlige mandagsseminar på Avdeling for historie, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo. Emnet var knyttet til hans nye bok om hvordan historie brukes¹, og han diskuterte spesielt forholdet mellom akademisk historie og minneteori, dvs. mellom kvalitetssikret historieforskning og hvordan forestillingene om fortiden formes i den individuelle og kollektive bevissthet.

Vårt bilde av tiden før oss består dels av eksakt viten, dels av mer usikre inntrykk, kanskje dannet gjennom mytedannelse eller videreførte «gode historier». Dette er en del av den konteksten også historieforskning og historieskriving hører hjemme i: Hvorfor valgte man nettopp ut enkelte temaer på bekostning av andre? I de fleste samfunn er for eksempel identitetsbyggende bruk av historien vanlig, og da blir både emnevalg og framstilling avhengig av denne konteksten. Formålene kan også være andre, og da kan både kildevalg og fortolkning bli annerledes. Historien, i betydningen det

---

¹ Stugu OS. *Historie i bruk*. Oslo: Samlaget, 2008.

som har skjedd, er objektive fakta, men beskrivelsen av dette er kontekstavhengig i vid forstand, nesten uansett hvilket presisjonsnivå som tilstrebes.

Det var et tilfeldig sammenreff at Riksantikvarens utviklingsnett holdt et heldagsseminar neste dag, den 28. oktober 2008, der temaet var «Kulturminner – fortellingenes plass og betydning i kulturminnearbeidet». Der ble det blant annet framholdt at intet objekt er et kulturminne før det er fortolket som et sådant. Gjennom teoretiske betraktninger og praktiske eksempler belyste seminaret derfor hvor viktig *fortolkningen* er når det gjelder kildebruk (her mest strukturer, gjenstander og andre fysiske levninger fra fortiden) som grunnlag for en historisk framstilling.

Det var især to områder som ble trukket fram der dette for tiden er praktisk viktig: Det ene er i skolen, der det er et pedagogisk mål at historien framstilles forståelig og levende, gjerne med støtte i lokale kulturminner. Med kulturminnene som forankring skal det *fortelles historie* til skolebarna. Det andre området er i turistnæringen, der det er et økende behov for å møte den temareisende turistens ønske om kvalitetsinformasjon i en fengslende form.

Til slike formål kan for øvrig fortellingens kunst læres. Man behøver ikke suge av eget bryst. «Den muntlige fortellingen er en kunst- og kommunikasjonsform som skaper indre bilder i tilhørernes fantasi fremfor å vise eller dramatisere synlige bilder» heter det for eksempel i studieplanen i muntlig fortelling ved Høgskolen i Oslo².

Vi aner her en fare. Det kan bli de «gode historiene», presentert for ivrige skolebarn eller for opplevelsestørste turister, som «blir til» historien og former den kollektive hukommelse. Historieformidling kan bli skjev fordi den blir for mye kildestyrt, f. eks. av historiske objekter, eller den kan bli mottakerstyrt, vridt mot temaer som bokkjøpere, fjernsynsseere, skolebarn, turister og andre ønsker å høre og som det er takknemlig å fortelle om. Ønsker om identitetsskaping finnes også. Myter kan dannes og myter har makt.

En innvending mot dette er at hva skolebarn og turister hører, ikke berører faghistorikerens arbeid. Det er mulig, men både ved Avdeling for historie på Universitetet i Oslo og i Riksantikvarens utviklingsnett fant man altså grunn til å ta temaet opp. Formidling former den kollektive hukommelse, og vi er alle en del av kollektivet.

Den kollektive hukommelse

En østeuropeisk kollega fortalte fra sin skoletid. For ham hadde for eksempel vedtak på kommunistiske partikongresser vært viktige læringsmål, dvs. «knagger» å henge historiekunnskapene på. Etter oppløsningen av Sovjet-

---

² www.bio.no.

unionen var andre historiske temaer blitt viktigere. I hans oppvekstby var den kollektive hukommelse blant annet blitt vedlikeholdt ved at navn på gater og plasser hedret framtreddende politiske skikkelser og hendelser fra tiden under sovjetisk dominans. Før i tiden hadde det vært tyske navn. Nå var det blitt nasjonale navn. De historiske «knaggene» var blitt andre.

Det kollektive minnet formes. Vi «husker» begivenheter fra lenge før vi selv ble født, gjennom historiebildet som har dannet seg. For Norges vedkommende vedlikeholdes for eksempel minnet om 17. mai 1814 gjennom rituell feiring hvert år. Andre minner vedlikeholdes gjennom skoleturer, museumsbesøk og andre faste innslag i vår kollektive dannelsesprosess. Noen hendelser er blitt til de viktige «knaggene». Andre som objektivt kanskje også hadde stor betydning, har ikke fått samme plass.

Vi merker dette «valgets kval» tydeligst for samtidshistorie, historie fra en tid hvor det fortsatt finnes aktører og vitner som lever og som kanskje ikke finner at det som er valgt ut som representativt, dvs. den virkeligheten som framstilles, stemmer overens med deres egen. Dette er en viktig grunn til at litteratur, museums- og utstillingsvirksomhet og annen formidling om den nære fortid så lett pådrar seg protester og motforestillinger, selv om historiehåndverket har vært aldri så bra. For eldre historie gjelder naturligvis det samme, men da er det ikke lenger tidsvitner som kan kommentere.

Betydningen av de historiske «knaggene» for vår historiske selvforståelse har betydelig teoretisk interesse³. De både strukturerer hva vi vet og gir en basis for den historiske kunnskap som er premissgrunnlag for framtidsrettede avgjørelser.

Når fortolkningen gir historien dens innhold

Ulike kildetyper har forskjellig evne til å bringe et budskap. Kombinasjon av kilder hjelper oss i mange tilfelle. Men for eksempel for tiden før skriftlig materiale var særlig vanlig, blir man ofte stilt overfor «levninger», kilder som i seg selv er en rest av den fortid man er interessert i og som nok kan

---

³ Nora P (ed.) *Les lieux de mémoire*. 1-3. (Paris); Gallimard, 1997 er en klassiker på området – her finner man «knagger» fransk historie og selvpoppfattelse henger på og en drøfting av dem. Se også Halbwachs M. *The collective memory*. New York etc.: Harper, 1980 og Connerton P. *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. Et lite hefte som er et debattreferat med mange videre henvisninger er: Lowenthal D, Feeley-Harnik G, Harvey P, Küchler S. *The past is a foreign country*. Manchester: Group for debates in anthropological theory, 1994. Av nyere litteratur kan nevnes Erl A, Nünning A. (eds.) *Medien des kollektiven Gedächtnisses*. Berlin/New York: de Gruyter, 2004 og oversiktsarbeidet Erl A. *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen*. Stuttgart/Weimar: Metzler, 2005.

fortelle noe, men ikke nødvendigvis det forskeren gjerne vil vite⁴. Arkeologene har dette problemet i fullt monn. De «tause vitner» sier ikke noe før de settes sammen med eksisterende viten og fortolkes. Per Holcks gjennomgang av skjelettfunnene fra vikingtidsfunnet Gokstadskipet⁵ er en slik nytolkning som gir nye perspektiver⁶.

Legg imidlertid merke til et annet metodisk interessant punkt i Holcks artikkel som belyser fortolkningens kontekstavhengighet: Skjelettet er også tidligere undersøkt av kompetente fagfolk flere ganger, helt fra det ble gravd fram i 1880, men tolkningene av funnene har vært forskjellige.

«Fortellingen» om Gokstadhøvdingen i den kollektive hukommelse har måttet endre seg.

Den annen verdenskrig – fortsatt et vanskelig område i historieoppfatningen

Selv om det av demografiske grunner snart ikke er noen igjen av dem som har et selvpoplevd forhold til Den annen verdenskrig, oppleves fortsatt mange temaer som betente og vanskelige. Forskning kan støte an mot både det bildet som finnes i den kollektive hukommelse og mot den verdimeslige ladning de historiske temaene har i allmennheten.

I artikkelen «Gjemt eller glemt?»⁷ i dette nummeret av *Michael* tar Anders Chr. Gogstad opp de såkalte «frontsøstrene» under Den annen verdenskrig – norske kvinner i tysk sanitetstjeneste. Her er det åpenbare etiske dilemmaer, både i datidens fortolkning av situasjonen og i nåtidens fortolkning av hvordan slik tjeneste skal ansees i forhold til etiske idealer som dels både var og er motstridende. Til nå foreligger det imidlertid lite litteratur om «frontsøstrene», og Gogstad presenterer ny kunnskap basert på mangeårige kildestudier.

Den annen verdenskrigs plass i historisk nasjonsbygging er noe ulik i forskjellige land. Anders Chr. Gogstads andre artikkel i dette nummeret av *Michael*⁸ danner en bakgrunn for forståelsen av de fakta som presenteres i

⁴ En oversikt over kildeanvendelse i medisinhistorisk forskning finnes for eksempel i Larsen Ø. Metodeproblemer i medisinsk historie. *Nordisk medicin* 1968; 80: 1237-42.

⁵ Holck P. Skjelettet fra Gokstadskipet. Ny vurdering av gammelt funn. *Michael* 2008;5:292-304.

⁶ For ytterligere detaljer se Holck P. The Oseberg ship burial, Norway: New thoughts on the skeletons from the grave mound. *European Journal of Archaeology* 2006; 9(2-3):185-210.

⁷ Gogstad AC. Gjemt eller glemt? Norske kvinner i tysk sanitetstjeneste under Den annen verdenskrig. *Michael* 2008; 5: 305-344.

⁸ Gogstad AC. Fra attenhundretallets filosofer til nittenhundretallets idépolitiske virkelighet og autoritære strømninger – bakgrunn for politiske og vitenskapelige avsporinger også i Norge. *Michael* 2008;5:345-365.

artikkelen om «frontsøstrene», ved at forfatteren gir en fortolkning av historien om Den annen verdenskrig i Norge og årene før og etter som er litt annerledes enn den vi vanligvis har i vår kollektive hukommelse. Blant annet legger han vekt på lengre og mer ubrutte konfliktlinjer som strekker seg langt inn i tiden både før og etter krigen. Gogstads to artikler føyer seg således inn i et forskningsfelt der «historien om krigen» og «historiene om krigen» og funksjonen i den kollektive hukommelse er gjenstand for analyse⁹.

Øivind Larsen

Universitetet i Oslo

Institutt for allmenn- og samfunnsmedisin

Seksjon for medisinsk antropologi og medisinsk historie

Boks 1130 Blindern, N-0318 Oslo

oivind.larsen@medisin.uio.no

---

⁹ For Norges vedkommende, se f.eks. Maerz S. *Die langen Schatten der Besatzungszeit. «Vergangenheitsbewältigung» in Norwegen als Identitätsdiskurs*. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2008 og anmeldelsen av denne: Hobson R. (bokmelding) Susanne Maerz: Die langen Schatten ... *Historisk Tidsskrift* 2008; 87:552-5.